

Filosoof Seneca erkende ieders fundamentele recht het leven te verlaten

'Je aderen openen was een waardige methode'

Leo Enthoven

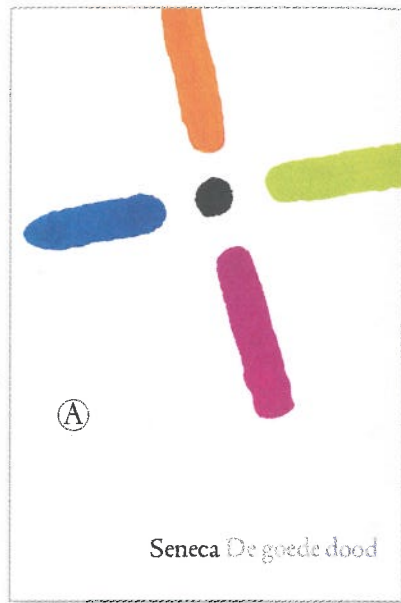
De overtuiging dat zelfdoding gelijk staat aan zelfmoord is een christelijk bedenkfel. De prominente theoloog, filosoof en kerkvader Augustinus is verantwoordelijk voor de ontwikkeling van dit onderdeel van het christelijke gedachtegoed. Tot de tweede, derde eeuw na Christus was geen sprake van goddelijke wetten die de mens verboden zich het leven te benemen.

Vincent Hunink, publicist, docent en onderzoeker Latijn en Grieks en Romeinse en Griekse oudheid aan de Radboud Universiteit Nijmegen, ziet het als een van zijn taken bij te dragen aan het publieke debat. Vorige maand verscheen van zijn hand *De goede dood*, een bundel teksten over euthanasie en (hulp bij) zelfdoding van Seneca. Deze Romeinse filosoof, schrijver en staatsman maakte op 69-jarige leeftijd bewust een einde aan zijn leven. Het is Huninks vijfde boek in een serie met teksten van Seneca over actuele onderwerpen. 'Zelfdoding was in de oudheid geen religieus beladen taboe. Vanzelfsprekend was het ook niet zo dat mensen massaal vrolijk uit het leven stapten. In de periode van Seneca, de keizertijd, was een overhaaste zelfdoding of je uit liefdesverdriet van kant maken, geen daad die bij een man met verantwoordelijkheidsbesef paste. Zelfdoding had te maken met eer, met sociale positie en met het motief. Romeinen hadden een positieve kijk op zelfdoding door mannen die dat bij hun volle bewustzijn op een waardige manier deden.'

'Als het lichaam geen nuttige dienst meer verricht, waarom zou je de lijdende ziel dan niet laten vertrekken?' (Seneca)

Als waardige methoden golden: je op het zwaard storten, versterving of je aderen openen. Je verhangen – bij vrouwen kon dat nog nét –, in een ravijn springen of vergif innemen waren onwaardige manieren. Voor slaven was zelfdoding verboden. Een slaaf die zichzelf ombracht was een kostenpost, een machine die zichzelf uitschakelde. Dat kon natuurlijk niet en dat mocht niet, ook juridisch niet.'

Stoïcijnen > Als stoïcijn was Seneca exponent van de filosofische stroming stoa, van Griekse oorsprong. Belangrijkste kenmerk daarvan: het beheersen van passies door de rede. Stoïcijnen hebben eeuwenlang de vrijheid tot zelfdoding gerespecteerd. Zelfdodingen bleven niet beperkt tot een handvol aristocraten of excentriekelingen. Anton van Hooff, oud-hoofddocent klassieke oudheid aan de Radboud, heeft in zijn boek *Zelfdoding in de antieke wereld* (Sun, 1990) een lijst opgenomen van 960 in documenten vastgelegde zelfdodingen in de oudheid. Bovendien is zelfdoding in de mythologie een veelvoorkomend thema, waarvan de zelfdoding van Ajax ten tijde van de Trojaanse oorlog allicht het meest tot de verbeelding spreekt. Hij wierp zich op zijn zwaard. Seneca heeft het onderwerp zelfdoding vaak aangeroerd. De brieven aan zijn vriend Lucilius wemelen van zijn filosofisch onderbouwde opvattingen over het onderwerp. 'Volgens Seneca heb je als mens het fundamentele recht het leven te verlaten zodra het niet meer leefbaar is en je er niets meer aan hebt', stelt Hunink. 'Van hem kunnen we leren dat er een precedent is en dat we over die vroegchristelijke dogmatiek van Augustinus moeten heenstappen. De lessen die Seneca in zijn essays en brieven uitdroeg, zijn verrassend goed bruikbaar in onze moderne tijd.' Je moet ze wel vertalen naar een nieuwe context, naar onze tijd, tekent Hunink daarbij aan. 'In zijn teksten over zelfdoding spreekt Seneca niet als gedesillusioneerde man, niet als iemand die het leven moe is of psychische zwakte vertoont. Hij spreekt vanuit de kwaliteit van leven, het belang van elke unieke persoon die op een gegeven moment willens en wetens tot zo'n verantwoorde en afgewogen keuze komt. Het is niet negatief geladen. Hij zou het een positief einde noemen.'

Opgelegde zelfmoord > Bij historici als Tacitus zijn teksten terug te vinden over de zogeheten 'opgelegde zelfmoord'. De keizer liet weten: óf je berooft jezelf van het leven óf ik stuur een paar mannetjes om dat te doen. Slachtoffers waren meestal in ongenade gevallen hofdienaren. Jarenlang was Seneca steun en toeverlaat van keizer Nero, totdat deze vermoedde dat Seneca deelnam aan een samenzwering tegen hem en zijn lot bezegelde.

'In het Romeinse denken, zeker bij Seneca, was geen sprake van verkapte moord. Een keizer kon sowieso mensen laten doden, dat was geen probleem. Door de ruimte te laten om het zelf te doen bewees hij eer aan mensen en voorkwam hij rancune en boosheid om mogelijke wreedheid. Seneca zei altijd: "De enige echte vrijheid die je hebt, is in je hoofd te willen wat gebeurt, je niet te verzetten tegen je lot". Dat betekende dat Seneca in zijn eigen visie niet anders kon dan zijn einde zelf te voltrekken. Hij deed dat vrijwillig en van harte. Het zou lafheid zijn geweest als hij de mannetjes van de keizer had laten komen.'

Seneca opende zelf zijn aderen. De dood liet op zich wachten. Een arts hielp hem in een warm bad om het proces te versnellen, maar dat hielp niet. Pas toen, als laatste redmiddel, mocht de arts Seneca vergif aanreiken. Als Seneca daarmee was begonnen, had dat naar de heersende moraal geen mooie dood opgeleverd.

Hunink: 'Artsen waren in die tijd pragmatici. Ze maakten niet met plezier een einde aan iemands leven, maar er zijn genoeg gevallen bekend uit de keizertijd dat Romeinse artsen een bepaalde mate van assistentie verleenden, bijvoorbeeld hulp bij het openen van de aderen. De eed van Hippocrates was al honderden jaren oud, inclusief de toezegging geen dodelijke middelen toe te dienen. Artsen handelden niet in strijd met die eed, maar verleenden praktische stervenshulp. Moderne artsen kunnen daarvan leren dat vakmensen kunnen helpen een leven tot een goed einde te brengen.' ←

Seneca: De goede dood; vertaling en nawoord Vincent Hunink; Athenaeum-Polak & Van Genneep, 2015; ISBN 9789025306984.